

rides» (MiretS, *Congr Int Ll Cat*, 526), «... los ho carvendrem *règeu* e fort», Jaume I (Ag, 383, § 364, cita completa a RIC i CAR); «fo per febres tant *règeu* treba<I>lat», *VidesR*, 76r2 (n 43); «creu que fo viares a 'N R. del Got que nós li rahanàssem *règeu* aquest feyt», doc. cancelleresc de 1309 (Finke, *Acta Ar III*, 201); «cridaren —Aragó! Aragó! E lavors aquell nom escalfà ls tots, e van tant *règeu* ferir que açò fo la major maravella del món», Muntaner (§ 192, NCI VII, 125 19, lliçó deturpada en les eds. antigues)

Encara més sovint es troba l'adverbi *règement*. V. el doc. de 1325 (Finke, *Acta Ar III*, 481) que citaré a *sometent* (SO); «lo liuraren a Pons Pilat --- e aquell féu-lo assotar tant *règement* que aquell seu cuyr tan preciós de son cors tot era romput e *esquin-sats*», Llull (*Do Pu*, Gili, p. 23); «fon fort despagat, e respòs-li *règement*, ab plors, dient-li —Pus axí malament has errat ---»; «Déu li tramès una malaltia molt fort, que fou masell, tan *règement* que per si mateix no s podia levar del lit», *Amic e Melis* (NCI XLVIII, 131, 134); «com lo rey fo junt al hospital, ell toçhà a la porta *règement*, fins que l'infant li respòs», *Fill de Contastí* (ib., p. 77). Contret en *reğament* (cf. infra el ribag *rejo*): «Cant Lançalot viu lo prom plorant tan *reğament*, si li n prēs piat gran», «nafrat molt *reğament*», Reixac (Q, 87.32, 179 28, també 204.24).

En els *Set Savis*, S. XIII, Mussafia va llegir «Lo papagay és tot muylat, / e cuydà s certanament / que plo-gués fort *règement*» (v. 2344), forma que es podria justificar com a resultat d'un compromís entre les dues formes adverbials *règement* i *règeu*, però potser fou mala lectura o error de copista per *règement*, més que més essent de nou síl·labes la major part dels versos d'aquest poema.

L'antic *règeu* caigué en decadència i fou reemplaçat en la llengua literària pel cultisme *rígid*, que de primer escrivien més llatinement *rígido*: «vós sou desmesiadament *rígido* en totes coses: procehiu massa *rí-gidament* en tot», Lacav. (d'on *DTo*. 1757, Belv., La-bèrnia), ja abans en derivats (V. aquests).

No quedà modernament més que en els parlars dels nostres Pirineus centrals i d'altres de molt ponentins: hi ha pres especialment l'acc. de 'gruixut' o 'gras', bastant com el cast. RECIO (DCEC), que li està emparentat. Ja es comença a sentir en alguns llocs de l'Urgel·let, i amb fonètica molt conservadora allà: a Adràll em deien que un home *está řéřjo* per 'gras' o 'robust' (1957).

També a la Conca de Tremp: *retjo* 'gruixut' diuen a la Pobra de Segur (Z. Rocafort, *BCEC IX*, 70); així mateix ho hem d'interpretar, a desgrat de la grafia imperfecta, en una cobla recollida a Salàs: «dos pardals en una espiga - no s'hi poden sostenir: / dos galans ab una nina - no si poden avenir», amb atrevida rèplica: «Si l'espiga n'és prou *retxa* - es pardals s'hi sostindrn ...» (VBosch, *BCEC 1906*, 314); «*retjo* recio» a la V. d'Àneu (Pol, p. 25). Encara pronunciat amb sonora a la Baixa Ribagorça: (un tronquet) «é molt řéřjo» a Areny (1957). D'allà en amunt és clar que en-

tra ja la pronúncia apitxada: řéřo per 'gruixut' anota ja a Natjà i a Estopanyà (1956) i encara en localitats contigües.

A la Vall de Boí ho he sentit molt sovint, a tots els pobles: a Taull, explicant «vol dir 'doble': un *tronquet*, un *cordell*; řéřo (1982); «la bana de l'herc era molt řéřa i llarga», Taüll (1953), d'on també s'arriba a 'esmussat, que ha perdut la primor': «quan la dalla si fa řéřa, la fem prima amb lo coder» ib. (1953); i així segueix fins a les Maleides («la gençana é una herba que té unes benes ('arrels') řéřes» Aneto, 1957). La reducció de -eu a -o que tenim aquí i que ja veïem apuntar en la grafia *règou* del S. XIII, ja apareix consumada en el ms B (fi S. XIV) de les *VidesR*, en el pasatge on hem citat supra *règeu*, segons el ms P. També a la zona alacantina, allí com adverbí o en loc. adv.: «*rejo*: amb força», a Crevillent *mená a řéřo*, a Santa Pola *ploure a řéřol* (Colomines, *L'Alacantí*, Alacant 1985, p. 190).

Sembla ser el mateix el tort. *retxos* que Mestre Noé defineix només com a cabells llargs (*BDC III*, 108), però del context següent trec la impressió que són alhora flocs gruixuts i llargs de cabellera: «—Mare: řhi deu estar avui lo pagès del gambèto? Aném-lo a vore! M'agrada tant en lo capot que li arriba als peus i 'ls *retxos* que li pengen hasta 'ls muscles!», Vergés Paulí (*Espurnes V*, 71), tanmateix, veg. *retxa* (*REIXA*); tampoc estic segur del maestr. *retx*, car podria ser de *REST* (article on l'he posat ja).

Amb una altra evolució popular RÍGIDUS va donar *redde* (< *reğde*), del qual he parlat ja a *enravenat* (*RAVE*), junt amb altres variants *rede*, *enredemat* etc.¹ Com ja insinuaren Tallgren (*Glanures III*, 173) i Spitzer (*LexikK*, 15) d'això deu ser evolució *repte* 'encarcarat' («tinc una cama řéřta» em deia un parent alt-empordanès a qui li hi havien fet una operació poc reeixida, Biure, 1939); AntCayrol n'usa un derivat a les seves *Cont. Cerdanes* (75), amb la glossa «enrampar»: «passaren unes setmanes més, i la majordona es queixà que se li *enreptien* els dits de tant de plomar». És clar que en últim terme hi ha hagut influència de *recte* o de *reptar*, però també es podria creure que ja primerament s'havia passat fonèticament de *redde* a řéřta (cf. *RETRE?*); en tot cas és a tort que *AlcM* parla de «grafía incorrecta»: els amics mallorquins es troben «dépaysés» en el Princ., car la pronúncia de *pt* i *ct* com a *tt* és una singularitat mallorquina, estranya i xocant en els parlars de Terra Ferma (àdhuc els vulgars), i jo he sentit *repte* amb una *p* ben neta, bastantes vegades, en aquest mot.

DERIV: *Retxut*. *Retxós* *Enregear* 'enravenar, fer posar rígid', amb aquesta grafia i amb -s- (=ð), *enre-gesar*, a les *VidesR*, veg. les cites en el Glossari; aquella forma es contrau més tard en *enrejat* 'rígido': «Guarda --- lo gloriós Fill de Déu, com té lo cors estès en l'arbre de la vera creu --- veuràs los seus reverents bracs *enrejats* e desvibronats; veuràs los seus ulls esllanguits e de vista privats», Boliver (*Excitatori*, NCI, 157)²

FORMES CULTES De *rígid*: *Rígidament* [Val. 1567,